

ผ้าความงามขึ้นต้นจกตอยเต่าสู่กระบวนการพัฒนาต่อยอดในยุคโควิด 19

จันทร์ภา รุจินาม^{1*} และ รัฐไท พรเจริญ²

Disseating the beauty of Sin teen jok Doi Tao to meet development process in the era of Covid – 19

Jantrapa Rujinam^{1*} and Rattrhia Poencharoen²

¹⁻² คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹⁻² Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University

* Corresponding author. E-mail address: mydiary788@gmail.com

received: June 20,2022 revised: May 15,2023 accepted: July 10,2023

บทคัดย่อ

ผลงานบทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาความเป็นมาของลวดลายผ้าขึ้นต้นจกตอยเต่า, 2. ศึกษาการตลาดและกลไกการขายสินค้าผ้าขึ้นต้นจกตอยเต่าในยุคโควิด - 19 3. แนวทางการปรับปรุงสินค้าในยุคโควิด - 19 และบทความวิชาการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาจากงานวิจัยเรื่อง “การถักทอถอดอัตลักษณ์ของเส้นใยวัฒนธรรม: สานต่อขึ้นตอยเต่าให้ยั่งยืน” (Weaving the identity through cultural fibers : Push Doi Tao's phasin to the fore for sustainability.) ซึ่งงานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับตอยเต่า เป็นอำเภอเล็ก ๆ แห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ที่เมื่อพูดถึงตอยเต่า เพลง “ไอ้หนุ่มตอยเต่า” คงเป็นสิ่งแรกที่บุคคลภายนอกนึกถึง น้อยคนที่จะรู้ว่าที่อำเภอตอยเต่า มีผ้าขึ้นต้นจกที่มีลวดลายสวยงามจนได้รับฉายาว่า นางพญาผ้าขึ้น ซึ่ง ผศ.วิลักษณ์ ศรีป่าซาง เป็นผู้ตั้งฉายาให้ สาเหตุที่ผ้าขึ้นต้นจกตอยเต่าไม่เป็นที่รู้จักมากนักในปัจจุบันทั้ง ๆ ที่ในอดีตลวดลายผ้าขึ้นตอยเต่ามีความวิจิตรงดงาม มีความหลากหลายเรื่องราวผสมผสานอยู่ในลวดลายผ้าขึ้นจก อำเภอตอยเต่า ทำให้วัฒนธรรมการทอผ้าเกือบสูญหายไป ในบางครั้งผู้คนเรียกขึ้นตอยเต่าว่า “ซินน้ำท่วม” ในปัจจุบันจะเริ่มมีคนรุ่นใหม่ในชุมชนกลับมาสานต่อทอผ้าตอยเต่าแล้วแม้ ผ้าขึ้นตอยเต่าจะมีราคาสูง รูปแบบการขายของกลุ่มนี้มีความทันสมัยเมื่อประกาศขายลงในสื่อออนไลน์สักครู่เดียวก็ขายสินค้าหมด แม้จะมีราคาค่อนข้างสูงก็ตาม ในส่วนของลวดลายผ้าทุกอย่างล้วนเกี่ยวกับพุทธศาสนาและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น แต่เมื่อมีสถานการณ์ โควิด 19 เข้ามา การขายผ้าก็หยุดชะงักลงเนื่องจากกำลังซื้อของผู้ซื้อถดถอยลง งานเขียนชิ้นนี้จึงเพื่อการต่อยอดในการออกแบบลวดลายผ้าที่มีความร่วมสมัยนำไปสู่การปรับปรุงรูปแบบกระบวนการทอผ้าให้มีวิธีการทอที่ง่ายขึ้น ผู้เขียนจึงมีการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างลวดลายผ้าขึ้นต้นจกตอยเต่า ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าบทความนี้จะสร้างประโยชน์ให้ผู้ที่กำลังศึกษาเรื่องการออกแบบลวดลายผ้าทอเพื่อนำไปศึกษาต่อยอดออกแบบต่อไปเนื่องจากการสร้างสรรค์ลวดลายผ้าแต่ละผืนต่างก็แฝงเรื่องราว กระบวนการคิด การบ่งบอกถึงตัวตนของช่างทอผ้าในแต่ละท้องถิ่นเอาไว้ กระบวนการขายสินค้าของกลุ่มนี้มีความทันสมัยแล้วแต่หากมีการปรับสินค้าศึกษาความต้องการของผู้บริโภค เพิ่มความรู้เรื่องการตลาดในการขายสินค้าให้แก่ชาวบ้านในท้องถิ่น กระจายความรู้จากผู้นำกลุ่มทอผ้าสู่ชาวบ้านในชุมชน ผ้าขึ้นตอยเต่าจะสามารถต่อยอดและปรับตัวได้อย่างแน่นอน

คำสำคัญ: ผ้าขึ้นต้นจก ตอยเต่า โควิด - 19

ABSTRACT

This research relates to Doi Tao, The purposes of this academic article are 1. Studying the background of patterned Phasin Tin Jok Doi tao. 2. Studying the marketing methodology and mechanisms of selling Phasin Tin Jok Doi Tao during Covid-19. “Doi Tao” a small district in Chiang Mai. When talking about Doi Tao, the song “Young boy from Doi Tao” is probably the first thing people think of. Not many people know that Doi Tao also produces beautiful patterned Phasin Tin Jok that has been known for “The Queen of Phasin” named by

Asst. Prof. Wiluck Sripasang. Tin Jok from Doi Tao has been quite unpopular nowadays, although the pattern of Doi Tao's phasin was very exquisite in the past. Stories have been interpreted through Tin Jok's various designs and patterns. There's a chance that the weaving culture will become extinct. Sometimes people call Doi Tao' phasin "Sin Nam Tuam (flooding phasin)." At present, Doi Tao's phasin has gained more attention from the new generation as they continue to weave for their community. Even though Doi Tao's phasin is expensive. The group's sale method is considered innovative. When listing in online platforms, the products are well-received and sold out immediately regardless of an expensive price in terms of the pattern. It has been selling well. The fabric is usually sold out after being listed in the market. All fabric patterns are related to Buddhism and lifestyles of the locals. However, when COVID-19 hit the world, the fabric stops selling as the purchasing power has been declined. This paper is, therefore, the continuation of designing fabric patterns that are contemporary, leading to the adaptation of weaving process for a simpler weaving method. The author therefore analyzes the structure of Doi Tao's phasin and its pattern. The author sincerely hopes that this article will be useful for those who are studying the design of woven fabric's patterns to further their studies in designing. The sale process of the group is considered to be innovative but if the product is adjusted, studies the consumers needs, adds marketing awareness to local villagers, distributes knowledge from the leaders of the weaving group to the villagers in the community, Phasin Doi Tao will definitely be able to develop and adapt.

Keywords: Phasin Tin Jok, Doi Tao, Covid-19

บทนำ

อำเภอดอยเต่า เป็นอำเภอเล็ก ๆ ที่มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนาน อยู่ทางตอนใต้ของจังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากเมืองเชียงใหม่ประมาณ 251 กิโลเมตร ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนลำไยเป็นหลัก ในอดีตอำเภอดอยเต่าเป็นเมืองท่าสำคัญ เป็นเมืองแห่งการค้าขายอ้างอิงจากหนังสือ “สมบัติจากบริเวณเขื่อนภูมิพลของกรมศิลปากร” ได้ค้นพบว่า ในระหว่างขุดสมบัติในบริเวณพื้นที่ได้พบพระพุทธรูปต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยเชียงแสนชั้นแรก ซึ่งสร้างราว ๆ พ.ศ. 1600 ตั้งแต่สมัยเชียงแสน และยังพบสมบัติอื่น ๆ ที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมชุมชนโบราณ การขุดเริ่มต้นในประมาณพ.ศ. 2111 และค้นพบโบราณวัตถุอื่น ๆ จากกรุวัดโบราณในพื้นที่ จึงเป็นการยืนยันความเจริญของพื้นที่แห่งนี้ในอดีต(กรมศิลปากร : 2515) ก่อนที่จะเกิดการสร้างเขื่อนภูมิพลที่จังหวัดตากในพ.ศ. 2504 – 2507 ชาวบ้านในพื้นที่ต้องอพยพโยกย้ายหนีน้ำท่วม “ดอยเต่าเป็น เมืองใหญ่กว้างวัดอารามมากมี หีบพระธรรมถูก หามหนีน้ำเอาฝากไว้ในตามซอกฝา น้ำเอ่อตามขึ้น ท่วมอีก ชาวบ้านผู้คนพากันหนีตาย พลัดหายไปจาก ถิ่นนางแม่เรือนและแม่อุยเคยได้รังสรรค์ผ้าถุง ครวไ้บทั้งมวล ก็ละทิ้งก็แลหูกทอไว้ได้น้ำ หอบมาแต่ผ้าชิ้นไม่กี่ผืนที่ได้เคยทอเมื่อตอนอยู่ ม่วนกิน หวานหวังว่าจะได้นุ่งไปเฝ้าพระแก้วเจ้าจุฬามณี เมืองฟ้าเมื่อยามละสังขาล สิ่งทั้งทั้งมวลจึงปล่อยให้น้ำ อันสร้างไฟฟ้ามากลบหายอยู่ใต้ธรณีที่ใหญ่กว้าง นั้นแล..”(วิไลชัย ศรีป่าซาง, 2559 : 9) ด้วยเหตุนี้วัฒนธรรมโบราณรวมถึงการทอผ้าชิ้นตีนจกเกือบจะสูญหายไป ในปัจจุบันเริ่มมีคนรุ่นใหม่ในพื้นที่หันมาศึกษาและริเริ่มการทอผ้าชิ้นตีนจกดอยเต่าขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ด้วยเหตุนี้ผ้าชิ้นตีนจกดอยเต่าจึงมีอีกชื่อเรียกหนึ่งว่า “ผ้าชิ้นน้ำท่วม” และถูกเรียกขานนามนางพญาแห่งผ้าชิ้น สืบเนื่องจากความหายากและลวดลายที่มีความงดงามหลากหลายมากกว่าผ้าในตระกูลอื่น ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่

ในอดีตมาแต่โบราณผ้าชิ้นตีนจก เป็นผ้าที่แสดงอัตลักษณ์หรือตัวตนของหญิงสาวชาวล้านนาที่ตั้งบ้านเรือนโดยลักษณะเด่นของผ้าตีนจกคือผ้าทอที่ประกอบไปด้วยโครงสร้างสามส่วน คือ หัวชิ้น ตัวชิ้น และส่วนที่สำคัญที่สุดคือส่วนตีนชิ้นที่มีลวดลายจก การทอจกเป็นเทคนิคการทอผ้าด้วยการจกหรือตั้งด้ายเส้นยืนขึ้นด้วยขม้นแล้วเพิ่มด้ายเส้นพุ่งที่มีสีสนและลักษณะพิเศษเข้าไปเป็นช่วงๆ ตลอดหน้าผ้า การทอจกต้องใช้ความประณีตสูงและทอได้ช้าจึงมักทอเป็นผ้าผืนเล็กเพื่อใช้ตกแต่งมากกว่าที่จะทอใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มโดยตรง (วิบูลย์ สู่สุวรรณ, 2559) โดยส่วนนี้เป็นส่วนที่อยู่ท่อนล่างของสรีระผู้หญิงช่างทอผ้าจกทอผ้าส่วนนี้ออกมาอย่างงดงามบรรจง ลวดลายของผ้าทอสะท้อนเรื่องราวของพระพุทธศาสนาและเรื่องราวของธรรมชาติที่ปรากฏในท้องถิ่น ในปัจจุบันจังหวัดเชียงใหม่เหลือแหล่งทอผ้าชิ้นตีนจกเทคนิคพิเศษนี้แค่สองแห่งเท่านั้น คือที่อำเภอแม่แจ่มและ อำเภอดอยเต่า ซึ่งสำหรับอำเภอดอยเต่าในปัจจุบันประสบปัญหาจากสถานการณ์ โควิด-19 ทำให้ผ้าชิ้นตีนจกค้าขายได้น้อยลง หากย้อนไปปี 2019 ผ้าชิ้นตีนจกดอยเต่ามีราคาสูงเป็นที่ต้องการของผู้คนที่ชื่นชอบผ้าทอจำนวนมากสวนทางกับปัจจุบันที่ผ้าทอราคาคงมี

จำนวนคนทอน้อยลงช่างทอผ้าบางส่วนหันไปประกอบอาชีพอื่น เนื่องจากการทอผ้าติดขัดด้วยชนวนแบบดั้งเดิมใช้ระยะเวลาชานานและ ขนบการใช้ผ้าขึ้นดินจกมาแต่โบราณคือใช้ในงานสำคัญเท่านั้น ในปัจจุบันคนส่วนใหญ่นิยมใส่ผ้าขึ้นไปวัดและร่วมในงานมงคลทางพุทธศาสนา เมื่อมีโควิด-19 ประเพณีหรือพิธีกรรมทางศาสนาก็ถูกยกเลิกทำให้ยอดขายของผ้าทอมือลดน้อยลง

ขึ้นดินจกดอยเต่า

ที่มาของลวดลายผ้าลุ่มแม่น้ำปิง

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาความเป็นมาของลวดลายผ้าขึ้นดินจกดอยเต่า, 2. ศึกษาการตลาดและกลไกการขายสินค้าผ้าขึ้นดินจกดอยเต่าในยุคโควิด - 19 3. แนวทางการปรับปรุงสินค้าในยุคโควิด - 19 หากจะกล่าวถึงที่มาของลวดลายผ้าขึ้นดินจกดอยเต่าคงต้องทำความเข้าใจอดีตถึงอาณาจักรโยนกเชียงแสน เมืองอันยิ่งใหญ่ในอดีตต้นกำเนิดศิลปวัฒนธรรมในล้านนารวมถึงรูปแบบลวดลายผ้าขึ้นดินจกในพื้นที่ต่าง ๆ ดังที่ว่า แรกเริ่มเดิมทีเมืองเชียงแสนนับเป็นหนึ่งในรัฐอิสระที่อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านนา ก่อนที่อาณาจักรแห่งนี้จะถูกควมรวมเป็นส่วนหนึ่งของพม่าในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง จนกระทั่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงมีพระราชบัญญัติให้อัตตาณจักรล้านนาคืนจากพม่า และนั่นก็ทำให้เกิดการกวาดต้อนไพร่พลครั้งสำคัญ ชาวเมืองเชียงแสนได้กระจ่ายไปตั้งถิ่นฐานยังส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเวียงจันทน์ เชียงใหม่ ลำปาง น่าน และส่วนที่เหลือพระองค์ทรงโปรดให้ลงมายังเมืองหลวง ซึ่งก็คือจังหวัดสระบุรี (รัตนันท์ สิ้นธวัชรรัตน์, 2561) ผ้าขึ้นดินจกผ้าขึ้นซึ่งแสดงอัตลักษณ์ของสตรีล้านนา น่าจะมีต้นกำเนิดในยุคนี้เอง โดยโครงสร้างของผ้าขึ้นดินจกแบ่งออกเป็นสามส่วนคือ หัวขึ้น ตัวขึ้นซึ่งมักปรากฏเป็นผ้าทอลายขวาง และตีนขึ้น ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดเพราะมีลวดลายผ้างดงามแสดงถึงตัวตนของสตรีล้านนาอย่างลงตัว สำหรับขึ้นเชียงแสนแบบโบราณมักจะทอขึ้นสีพื้นมักจะปรากฏเป็นพื้นสีแดง และทอลวดลายนกกซึ่งเป็นสัตว์มงคลสื่อถึงการเดินทางสู่สวรรค์ตามคติความเชื่อชาวล้านนา ก่อนที่จะเกิดการเทครัว ชาวเชียงแสนกระจัดกระจายไปทั่วประเทศ แต่ละท้องถิ่นที่ชาวเชียงแสนไปอยู่ก็นำวัฒนธรรมการทอผ้าขึ้นดินจกและวัฒนธรรมอื่น ๆ ติดตามไปด้วยและมีการนำไปประยุกต์และเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละท้องถิ่นตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไป

หัวขึ้น มักเป็นผ้าพื้นเรียบๆสีแดง

ตัวขึ้น ทอลายขวาง ในผ้าขึ้นระดับเจ้านาย
ตัวขึ้นอาจมีเทคนิคและลวดลายการทอที่ซับซ้อนขึ้น

ตีนขึ้น เป็นส่วนที่ทอด้วยเทคนิคจก
มักทอลวดลายนกก สัตว์มงคล
และน่าจะสื่อถึงสัญลักษณ์แห่งชาติพันธุ์
ของชาวโยนกเชียงแสน

ผ้าขึ้นเชียงแสน

ภาพ 1 โครงสร้างผ้าขึ้นเชียงแสน ภาพผ้าขึ้นจากหนังสือมหัศจรรย์แห่งผ้าไทยวน หน้า 27

สำหรับผ้าขึ้นดินจกดอยเต่านั้นมีโครงสร้างที่เหมือนผ้าขึ้นดินจกเชียงแสนตามมาตรฐาน แต่ลวดลายทอจกมีที่มาที่ไป ความหมาย โครงสร้างของลายที่มีความหลากหลายมากกว่าผ้าขึ้นดินจกเชียงแสนหรือผ้าในท้องถิ่นอื่น จากที่ผู้เขียนสัมภาษณ์ นายศิวาพรมมาตา สัตยะนาดี ประธานกลุ่มทอผ้าดินจกบ้านสันบ่อเย็น กล่าวว่า ลวดลายดอยเต่าที่โดดเด่นไม่เหมือนที่อื่น อีเนี้ยวซอนทราย ยังกำปู้ง เขี้ยวหมาน้อย (ฟันหมา) กุดแผ่นดินแห (หน้าแล้งแผ่นดินแตก) ลายผ้าดอยเต่าเกิดนวัตกรรมตั้งแต่

โบราณ ลายผ้าบ้านนึ่งมีลายประจำตระกูลอันเกี่ยวขออนุทาย เมื่อเกิดการดองกันไปแต่งงานกับอีกบ้านที่เป็นลายประจำตระกูล เขียวหมาน้อย ก็จะมีการมิกซ์ลายผ้า เกิดการผสมผสานกันลายผ้าดอยเต่าจึงมีลายที่เยอะ โครงสร้างของลายก็มีหลากหลาย ศิวาพรมาตา สัตยะนาดี (สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2564) นอกจากนี้ประเด็นเรื่องความหลากหลายของโครงสร้างและลวดลายแล้ว อีกประเด็นที่ผู้เขียนสนใจคือเรื่องการสืบสายตระกูลผ่านลวดลายผ้า เนื่องจากที่ดอยเต่าในอดีตแต่ละบ้านจะมีลายผ้าประจำตระกูลของตนเอง เช่น นายศิวาพรมาตา สัตยะนาดี เป็นลูกหลานในสายตระกูลของลายผ้า “พรหมเสน” หรือหากเป็นพื้นที่ทางแม่แจ่มจะเรียกลายลักษณะนี้ว่าลาย “นกกุม” เรื่องนี้น่าจะสื่อถึงสัญลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์ ไทยวน ที่นิยมทอลวดลายนกลงไปในผ้าซิ่น และยังมีความเชื่อเรื่อง “หมายซิ่น” หมายถึงการต่ออายุ หมายถึงสำหรับดอยเต่าเท่าที่เจอเป็นการบ่งบอกว่า หากเราเป็นช่างทอผ้าเมื่อตายไปแล้วอยากกลับมาเกิดกับลูกกับหลาน กับครอบครัวของตัวเองการทำหมายซิ่นไว้เมื่อเรากลับมาเกิดจะได้จำได้ว่าซิ่นผืนนี้เป็นของเราแล้วความเชื่อที่ว่าเมื่อตายจะเกิดกลับมาเกิดกับครอบครัวเดิม ศิวาพรมาตา สัตยะนาดี (สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2564) นอกจากนี้แล้วจากการสัมภาษณ์แม่ครูสุ่ม ตาแก้ว ช่างทอผ้าในกลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านสันบ่อเย็น ยังกล่าวว่าหมายซิ่นเรียกอีกอย่างว่า “มาดเมือง” เป็นเครื่องหมายป้องกันคุณไสยใส่ผู้ที่สวมใส่หรือสิ่งไม่ดีก็ได้เช่นกัน แม่ครูสุ่ม ตาแก้ว (สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2563)

หมายซิ่น รูปแบบโบราณในผ้า
หนึ่งผืนช่างทอจะทอไว้เพื่อเป็น
สัญลักษณ์หรือลายเขตต์ประจำตัว

หมายซิ่น รูปแบบปัจจุบันลักษณะ
โดยแม่ครูสุ่มตาแก้ว

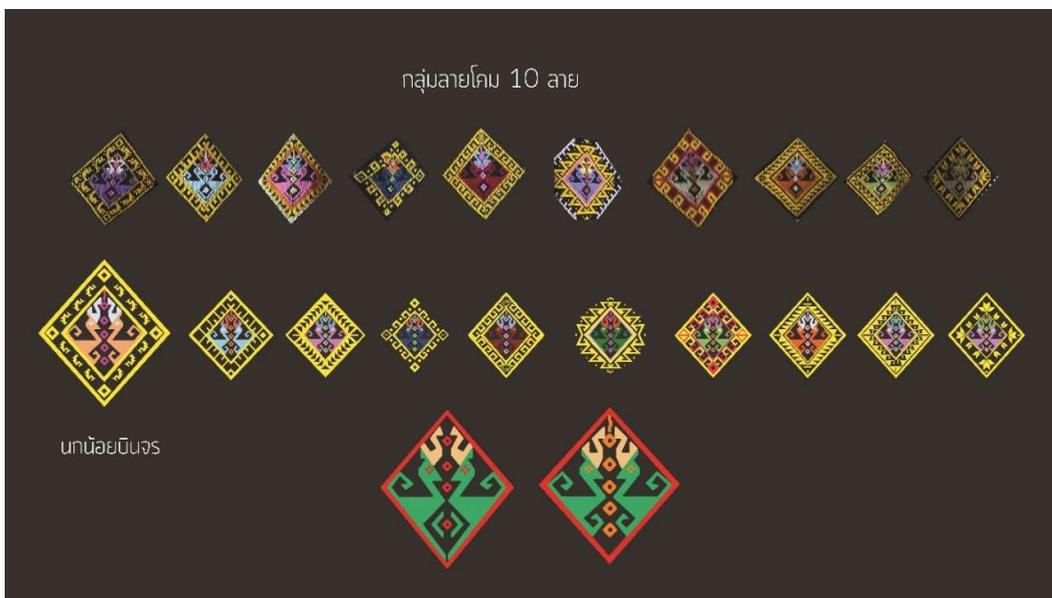
ภาพ 2 เปรียบเทียบหมายซิ่น ภาพซ้ายเป็นรูปแบบโบราณเป็นการนำลายผ้ามาต่อกัน ภาพขวาเป็นรูปแบบปัจจุบันบางพื้นที่มัก
ปักหรือทอเป็นลวดลายที่สื่อสัญลักษณ์ในท้องถิ่น

ในส่วนของโครงสร้างลายผ้าซิ่นของดอยเต่าที่มีหลากหลายมากกว่าที่อื่นนั้นน่าจะมาจากในอดีตหญิงสาวในสังคมล้านนา ต้องทอผ้าเป็นเพื่อผลิตเป็นเครื่องนุ่งห่มสวมใส่ในครัวเรือน แต่ละบ้านต่างก็มีลวดลายประจำตระกูลของตนเองจึงมีการพลิกแปลง นำลวดลายต่าง ๆ มาผสมผสานจนเกิดลวดลายต่าง ๆ มากมาย โดยแบ่งโครงสร้างลายผ้าออกเป็นหลัก 3 โครงสร้าง คือ ลายกุด ลายโคม ลายเครือ ซึ่งโครงสร้างในที่นี้หมายถึงองค์ประกอบของลวดลายผ้าที่ทอออกมา มีลักษณะการจัดวางตำแหน่งที่แตกต่างกันและยังมีรายละเอียดของลวดลายขยับย่นออกไปตามภาพ 5 และภาพ 6

ภาพ 5 ลวดลายผ้าโครงสร้างต่าง ๆ เต่าที่ผู้เขียนรวบรวมมาได้ ภาพบางส่วนมาจากหนังสือ มหัศจรรย์ผ้า ยวน ลือลา โดยอัครเดช นาคบัลลังค์ บางส่วนมาจากนายคิวาพรมาตา สัตยะนาคิ

ภาพ 6 กลุ่มลายโคม 10 ลาย กลุ่มลายโคมที่โดดเด่นของดอยเต่าคือลายนายน้อยบิณจร ซึ่งมีความหมายมาจากฝูงนกเป็นน้ำ เมื่อช่างทอผ้ามาเห็นเกิดจินตนาการจึงนำมาทอผ้า

การใช้สีของผ้าขึ้นตีนจก

ผ้าขึ้นดอยเต่ามีอีกเอกลักษณ์ที่โดดเด่นคือเรื่องของการใช้สีที่มีความโดดเด่นจัดจ้าน เน้นใช้แม่สีมาทอผ้า คิวาพรมาตา สัตยะนาคิ (สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2564) กล่าวว่าเนื่องจากผ้าตระกูลน้ำท่วมเป็นผ้าชาวบ้าน การใช้สีจึงเกิดจากจินตนาการของชาวบ้านจึงไม่มีขนบการใช้สี หรือความหมายของการเป็นสีมงคล แต่จะนิยมใช้สีที่จัด คือ เหลือง แดง เขียว มีความสนุกสนาน อลังการ มันคือ เส้นทอของผ้าที่น้ำท่วม จากภาพตัวอย่างกลุ่มโครงสร้างลายผ้าที่ผู้เขียนยกมาจะเห็นว่าขึ้นดอยเต่ามีสีที่สดใสจริงตามที่กล่าวมาซึ่งมีความแตกต่างกับผ้าขึ้นจากพื้นที่อื่นในจังหวัดเชียงใหม่อย่างชัดเจน

ลายอเนี้ยวซอนทราย

ผ้าโบราณ

ผ้าสมัยใหม่

ภาพ 7 ผ้าชิ้นลายอเนี้ยวซอนทราย ทั้งสองผืนเป็นสมบัติส่วนตัวของผู้เขียน อเนี้ยวซอนทรายแปลว่า ลูกแมลงปอที่กำลังว่ายน้ำเล่นอยู่ในน้ำ จะเห็นว่าการใช้สีมีความจัดจ้านหลากหลาย ช่วงทอมักเลือกใช้สีเหลือง แดง เขียว และสีอื่น ๆ ประกอบ ตัดกับเส้นพุ่งสีด้ายอย่าง

พรหมเสน/นกนอนกุ่ม

ผ้าชิ้นดอยเต่า

ผ้าชิ้นแม่แจ่ม

ภาพ 8 ลายพรหมเสน (ซ้าย) ผ้าชิ้นดอยเต่าภาพจาก Facebook ตีนจกน้ำท่วมบ้านสันบ่อเย็น ผ้าชิ้นแม่แจ่มลายนกกุ่ม ภาพจากหนังสือ ผ้าตีนจกแม่แจ่ม

จากภาพที่ 7,8 จะเห็นว่าผ้าชิ้นดอยเต่า มีสีเส้นที่สดใสตัดกับเส้นยืนพื้นด้ายอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในภาพที่ 8 เมื่อเปรียบเทียบกับชิ้นตีนจกแม่แจ่มใช้โทนสีเหลืองเป็นหลักมีการใช้สีที่น้อยกว่าผ้าชิ้นตีนจกดอยเต่ามากนัก จากประสบการณ์การพูดคุยในวงสนทนาของคนรักผ้าชิ้นมองว่าการใช้สีผสมผสานกับลวดลายแบบนี้ทำให้ลวดลายของผ้าชิ้นตีนจกดอยเต่าดูมีชีวิตชีวา มีความเคลื่อนไหว ในขณะที่ของแม่แจ่มมีความนุ่มนวล ปรานีต ใช้โทนสีพาสเทล หากเปรียบเทียบเป็นผู้หญิง ผู้หญิงคนนึงสดใส ร่าเริง อีกคนเรียบริ้วๆ ประณีต ละเมียดละไม ต้องแล้วแต่นักสะสมผ้าแล้วว่าจะชอบลักษณะแบบไหนเพราะสวยไปคนละแบบ

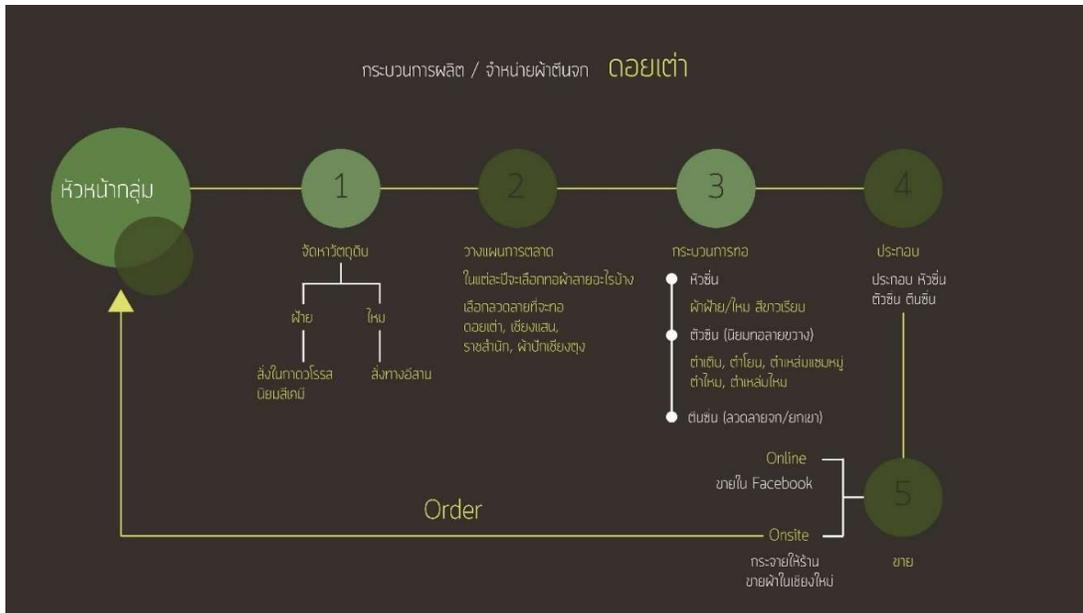
ขนบการใช้ผ้าชิ้นตีนจกในอดีต สู่ปัจจุบัน

ในสังคมของชาวไทยวนหรือชาวล้านนาในอดีต ผู้หญิง มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นแม่เรือนคอยดูแลบ้านและยังต้องฝึกฝนเรื่องการทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันในครัวเรือนด้วย สำหรับชาวคอยเต่าก็เช่นกัน ดังที่กล่าวว่า ในอดีตนั้นหญิงในล้านนาจะต้องทอผ้าเป็นและจะมี ชิ้นตีนจก อย่างน้อยหนึ่งผืนสำหรับ นุ่งในงานพิธีสำคัญ หลักฐานการแต่งกายของคนล้านนาในอดีตพอจะเห็นได้จากจิตรกรรมฝาผนัง จังหวัดน่าน และจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งวาดไว้เมื่อประมาณร้อยกว่าปีที่แล้ว (ทรงศักดิ์ ปรากฏ์ วัฒนากุล และแพทริเซีย ซีแมน, 2530) ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวก็หมายถึงพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้แล้วยังมีผ้าชิ้นที่ใช้ในศาสนาผี คือ ผ้าที่ใช้ในพิธีเลี้ยงผี ผ้าชนิดนี้ทอเพื่อบรรพบุรุษ ตกแต่งด้วยรูปพืชและรูปสัตว์และจินตนาการที่เกี่ยวกับภพหน้า แสดงถึงความเชื่อดั้งเดิม รวมถึงการกำเนิดจักรวาลของคนไท (ปฐม หงส์สุวรรณ, 2558) ในปัจจุบันการสวมใส่ผ้าทอมือหรือผ้าชิ้นตีนจกก็ยังนิยมสวมใส่ในพิธีกรรม หรือการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอยู่ รวมถึงการสนับสนุนของทางภาครัฐ บุคลากรในหน่วยงานราชการ นักเรียน แต่งกายพื้นเมืองนุ่งผ้าชิ้นตีนจกในวันศุกร์ การนุ่งผ้าชิ้นตีนจก งานบุญต่าง ๆ ที่ไม่ใช่เฉพาะวันพระในคืนเดือนดับ หรือเดือนเพ็ญเท่านั้น หากแต่ยังสามารถนุ่งในประเพณีอื่น ๆ เช่น งานประเพณีปอยหลวง สลากกัณฑ์ปีใหม่เมือง จุลจันท์ รวมทั้งงานต่าง ๆ ที่หน่วยงานราชการจัดขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ ส่งผล ให้การนุ่งผ้าชิ้นตีนจกขยายออกไปอย่างกว้างขวาง (ก้องเกียรติ มหาอินทร์, พุทธิศุภ เศรษฐศิริ, นพดล อินทร์จันทร์ และ กิตติกรณ์ นพอุดมพันธ์ : 44) รวมถึงกระแสในสังคมออนไลน์ที่มีการเปิดเพจนุ่งชิ้นอินเตอร์ หรือเพจนุ่งชิ้นก็สวยได้ สมาชิกในเพจต่างแชร์ภาพการสวมใส่ผ้าชิ้นในโอกาสงานสำคัญต่าง ๆ มีการนำผ้าชิ้นมาสวมใส่ผสมผสานกับแฟชั่นสมัยใหม่อย่างลงตัวเป็นอีกหนึ่งช่องทางประชาสัมพันธ์ให้คนรุ่นใหม่ได้ดูแลขนบทางในการแต่งกาย ในขณะที่เดียวกันสื่อหรือละครเองก็มีส่วนในการช่วยให้กระแสการสวมใส่ผ้าชิ้นตีนจกเป็นที่นิยมได้เช่นกัน

สรุป

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์และรวบรวมเอกสารผู้เขียนได้ข้อสรุปว่าผ้าชิ้นคอยเต่าเป็นผ้าชิ้นชาวบ้าน หมายถึงในอดีตผ้าชิ้นที่ถูกพบในจังหวัดเชียงใหม่ นั้น ได้แก่ ผ้าชิ้นตีนจกราชสำนัก ผ้าชิ้นสันป่าตอง ผ้าชิ้นจอมทอง ผ้าชิ้นตีนจกแม่แจ่ม ผ้าชิ้นตีนจกคอยเต่า ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้มีรูปแบบดั้งเดิมมาจากโครงสร้างผ้าชิ้นเชียงแสน ผ้าชิ้นชาวบ้านที่ผู้เขียนกล่าวถึงนั้นมาจากชิ้นตีนจกราชสำนัก เป็นผ้าชิ้นประเภทเดียวที่ทอด้วยวัสดุไหม และดิ้นเงินดิ้นทองเพราะเป็นผ้าชิ้นที่สวมใส่โดยเจ้านายในวัง ในขณะที่ผ้าชิ้นชาวบ้านทอจากฝ้าย ในส่วนของลวดลายผ้าชิ้นตีนจกคอยเต่ามีลวดลายที่มีความหลากหลาย โครงสร้างและมีสีสันที่จัดจ้านโดดเด่น และการทอลายจกที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่เห็นลวดลายได้ง่ายก็เป็นอีกหนึ่งเอกลักษณ์ที่โดดเด่น

ในเรื่องของการตลาดนั้นผ้าชิ้นตีนจกคอยเต่ามีวิธีการทำการตลาดที่น่าสนใจคือมีการขายผ้าใน เพจเฟซบุ๊ก “ตีนจกน้ำท่วมบ้านสันบ่อเย็น” ซึ่งมีผู้ติดตามในปัจจุบันประมาณ 4,900 คน การขายผ้าก็น่าสนใจคือแอดมินจะถ่ายภาพของผ้าทอ และประกาศโพสขายผู้ที่สนใจต้องรีบตัดสินใจหากซื้อกับแอดมินใครตัดสินใจเร็วที่สุดก็ได้รับผ้าทอผืนงามไป และแน่นอนยังไม่มีหน้าร้าน ซึ่งส่วนนี้อาจจะเนื่องจาก อำเภอคอยเต่า ไม่ใช่อำเภอท่องเที่ยว แต่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมหากอยากได้ผ้าชิ้นตีนจกคอยเต่างาม ๆ ต้องรอแอดมินประกาศขายเท่านั้นหรือถูกใจผืนไหนลายไหนสามารถสั่งทอได้ แต่รอนานเนื่องจากเป็นงานฝีมือและทำตามคิว กลุ่มผ้าทอคอยเต่านี้ยังทอผ้าส่งให้ร้านค้าต่าง ๆ ในเมืองเชียงใหม่อีกด้วย หากไม่มีสถานการณ์โควิด ก็ถือว่าขายดีทีเดียวลงประกาศขายสักครู่เดียวผ้าก็ขายหมด โดยผู้เขียนสรุประบบการบริหารและขายผ้าของกลุ่มคอยเต่าไว้ดังนี้

ภาพ 9 แผนผังกระบวนการผลิต/จำหน่ายผ้าดอยเต่า
ที่มา : จันทราภา รุจินาม

จากแผนผังดังกล่าวจะเห็นว่า หัวหน้ากลุ่มมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการค่อนข้างมากปัญหาหนึ่งที่ผู้เขียนเจอในกลุ่มทอผ้าในกลุ่มอื่น คือทอผ้าสวยแต่ไม่รู้จะขายให้ใคร ในยุคโควิด - 19 การขายออนไลน์แบบกลุ่มทอผ้าดอยเต่าจึงถือเป็นทางออกที่ดีลูกค้าไม่จำเป็นต้องเดินทางมาซื้อถึงที่แต่สามารถเลือกซื้ออยู่ที่บ้านได้เลย ซึ่งวิธีนี้ต้องอาศัยความเชื่อใจระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขายค่อนข้างมาก และหากมองในแง่หมดโควิด - 19 หากลูกค้าอยากเดินทางมาเลือกซื้อผ้าที่ร้านจะอย่างไร เนื่องจากอำเภอทอผ้าดอยเต่าห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ 215 กิโลเมตร แม้หนทางจะสะดวกสบายแต่หากไม่มีสถานที่ท่องเที่ยวดึงดูดให้คนมาคนอาจจะยังไม่เดินทางมาก็เป็นได้ ตรงส่วนนี้หากในอนาคตทางกลุ่มสามารถทำเป็นศูนย์การเรียนรู้เรื่องผ้าซิ่นดอยเต่าได้ในอนาคตเพิ่มความน่าสนใจให้คนมาเที่ยวก็คงดีไม่น้อย

การต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ นอกจากผ้าซิ่น ลวดลายจากดอยเต่าถือว่างดงามเป็นเลิศ คงจะดีหากสามารถนำมาประยุกต์เป็นผลงานอื่น ๆ นอกเหนือจากผ้าซิ่นตีนจกได้ เนื่องจากผ้าซิ่นตีนจกหากเป็นวัสดุผ้ายาราคาเริ่มต้น 5,000 บาทขึ้นไปแล้วแต่ลวดลาย หากมีการปรับปรุงแบบให้โมเดิร์นขึ้นราคาถูกขึ้นลวดลายเหมือนเดิมน่าจะเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้ไม่ยาก

การปรับปรุงเทคนิคกระบวนการทอผ้า จากการลงพื้นที่ของผู้เขียนและสัมภาษณ์ทางกลุ่มผ้าซิ่นตีนจกดอยเต่ายังคงใช้ที่ทอผ้าจากยุคโบราณตั้งแต่ก่อนน้ำท่วม นำมาใช้ทอผ้าต่อในยุคปัจจุบัน และกระบวนการผลิตต่าง ๆ ยังเป็นแบบโบราณ ในส่วนนี้หากมีปรับปรุงเครื่องมือให้มีความสะดวกสบายหรือมีหน่วยงานไหนให้การสนับสนุนแลกเปลี่ยนกรรมวิธีรูปแบบใหม่กับชาวบ้านทำให้การทอผ้าเป็นเรื่องง่ายกลายเป็นอีกหนึ่งทางเลือกของชาวบ้านนอกจากอาชีพเกษตรกรรมได้จะดีมาก ตรงนี้ผู้เขียนได้ไปเจอช่างทอผ้าที่หันมาทำอาชีพนี้เนื่องจากไม่สามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมปลูกกล้วยได้ เนื่องจากการแพ้สารเคมีในยาฆ่าแมลงสุดท้ายนี้การสานต่อยอดซิ่นดอยเต่าถึงแม้จะมีบุคคลภายนอกให้ความช่วยเหลืออย่างไรสุดท้ายชาวบ้านในพื้นที่ต้องเห็นคุณค่าถึงสิ่งที่บรรพบุรุษทิ้งไว้ให้ ผู้เขียนขอเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแพร่เรื่องราวของผ้าซิ่นดอยเต่าในฐานะที่เป็นนิกอกแบบที่ชื่นชอบลวดลายผ้าดอยเต่าขอให้ชาวดอยเต่าสามารถสืบสาน ต่อยอดซิ่นตีนจกดอยเต่าต่อไปให้ได้สืบไป

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2515). **สมบัติศิลปจากบริเวณเขื่อนภูมิพล**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

ก้องเกียรติ มหาอินทร์, พงษ์ศักดิ์ เศรษฐศิริ, นพดล อินทร์จันทร์ และ กิตติกรณ์ นพอดมพันธ์. **วัฒนธรรมการนุ่งขึ้นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ : สถานภาพในการดำรงอยู่**. ใน อัครพนธ์ เนื้อไม้หอม (บ.ก), รมยสาร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. (หน้า 44). บุรีรัมย์ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย ซีแมน. (2530). **ผ้าล้านนา ยวน ลื้อ ลาว. เชียงใหม่: โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**

ปฐมหงส์ สุวรรณ. (2558). **ผ้าทอในวิถีชีวิตไทย – ไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รตินันท์ สีนวะรัตน์. (2562). **ไทยวนในความทรงจำ ณ หอวัฒนธรรมพื้นบ้านไทยวน สระบุรี**. เข้าถึงเมื่อ 8 กุมภาพันธ์ (2565). จาก <https://www.gourmetandcuisine.com/stories/detail/328>.

วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. (2559). **การสร้างคุณค่าอัตลักษณ์เพื่อเพิ่มมูลค่าผ้าทอล้านนาโบราณ กรณีศึกษา “นางพญาแห่งผ้าซิ่น”**. โครงการประชุมวิชาการบริหารธุรกิจ และศิลปศาสตร์ ระดับชาติ ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา, 2(2), 1-15.

วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2559). **พจนานุกรมผ้าและเครื่องถักทอ**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.